

L'ensenyament a Badalona a finals del segle XIX

Jordi Monés i Pujol-Busquets

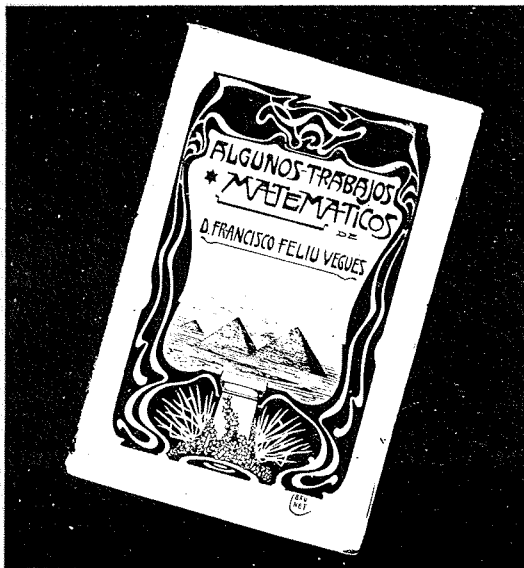
Tot i la preocupació de les joves generacions per la història sòcio-política moderna de la nostra ciutat, és evident que les llacunes són encara molt importants, especialment pel que fa al nostre passat sòcio-cultural, del qual no se'n sap pràcticament res. Al camp escolar, la bibliografia s'ha de considerar inexistent, els pocs treballs que han tractat aquesta qüestió han tocat solament aspectes molt puntuals.

Es fa difícil de fixar la data o el període que la nostra vila entra en el món del modern ensenyament, almenys fins que no es porti

a terme una investigació a fons de la realitat sòcio-cultural i sòcio-educativa de la Badalona vuitcentista. Desconeixem quasi totalment l'impacte de la revolució liberal i molt concretament de la institucionalització de l'estructura educativa jacobina sobre la realitat esmentada.

Francesc Feliu Vegués

Aitona (Segrià) 1829. Badalona (Barcelonès) 1913. Director durant una quarantena d'anys de l'escola pública superior a Badalona.

Cal pensar, però, partint de l'evolució demogràfica (1) i dels canvis socio-econòmics que es produeixen durant la segona meitat del segle XIX, que la data de 1868 marca una fita important sense que això vulgui dir, de cap de les maneres, que Badalona no s'hagués integrat, en una certa forma, als nous corrents educatius, amb anterioritat a la Revolució de Setembre. Potser cal puntualitzar que resulta difícil parlar d'allò que passa abans del 1868, car, ara com ara, ens hem de moure, quasi sempre, en el terreny de la pura especulació.

Partint, doncs, de l'època que s'inicia amb la «Gloriosa», podriem fixar tres grans períodes, sense establir unes dates massa concretes i deixant de banda els anys del franquisme i posteriors.

El primer d'aquests períodes inclouria des del 1868 fins a principis del segle actual, època de grans canvis en una vila que esdevé ciutat no sols des de l'angle legal, sinó també pel fet que una sèrie d'esdeveniments socio-econòmics originen canvis qualitius en el món socio-cultural.

El segon període comença com cal suposar als primers anys del segle, tot i que a partir de la dècada dels 90 es manifesten algunes noves tendències, i s'estén fins als darrers anys de la Dictadura de Primo de Rivera. Cal no oblidar que, d'acord amb l'evolució general del país, no es concreten a nivell polític noves alternatives a l'organització escolar decimonònica fins a la primera dècada del segle XX. Badalona, al llarg del primer quart de segle, s'incorpora, almenys els seus nuclis més actius, als nous corrents educatius que s'estenen arreu del Principat.

Finalment hi ha el període que s'inicia a finals dels anys 20 i queda totalment escapçat amb la victòria de «las tropas nacionales».

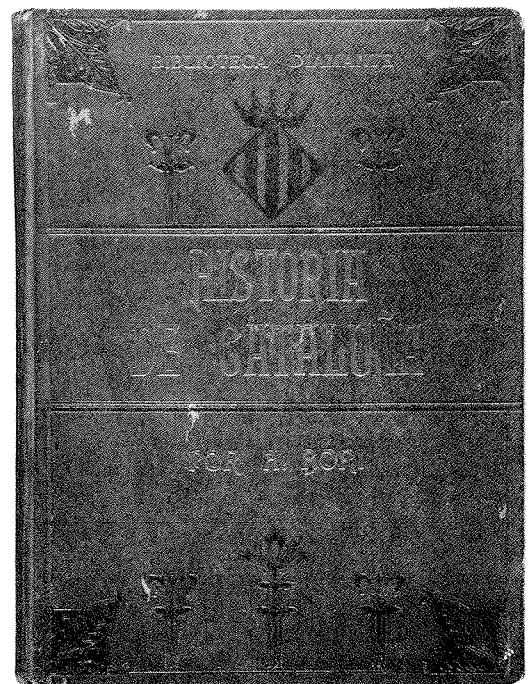
Em limitaré en aquest breu treball a concretar quatre idees sobre l'estat de l'ensenyament badaloní, durant el darrer terç del segle XIX.

Des del punt de vista legal i sota l'angle quantitatiu, Badalona, sobretot a partir de

les darreries de la dècada dels 80, complia les exigències de la llei Moyano de 1857. Segons el seu articulat i d'acord amb el nombre d'habitants, Badalona devia comptar en aquells anys amb 8 escoles elementals de nois, 8 escoles elementals de noies, de les quals 1/3 havien d'ésser escoles públiques, a més de comptar amb 1 escola superior pel fet de sobrepassar els 10.000 habitants. (2)

Si considerem un terme mitjà, entre 1880 i 1900, existien a Badalona, dependents dels organismes públics, 1 escola de pàrvuls, 2 escoles elementals de nois, 2 escoles elementals de noies i 1 escola superior. Al marge d'aquestes escoles, n'existien diverses de privades, les quals adquiriran un major pes quantitatiu a partir dels anys 80, a conseqüència de la incapacitat de l'escola pública per absorbir la demanda d'escolarització produïda arran de la industrialització i consegüent urbanització. Entre escoles públiques i

Tot i que no figura data d'impressió, sembla molt probable que fos editada entre 1897 i 1898.

privades, sembla que es complia, encara que no amb escreix, el preceptuat a la legislació.

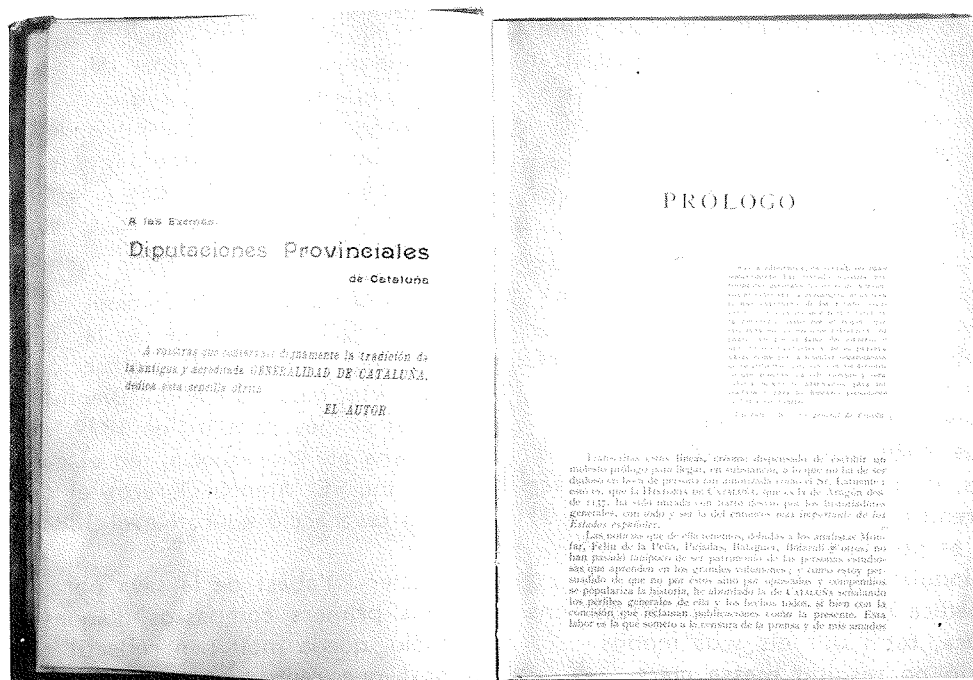
Complir la legislació no implicava escolarització total ni molt menys, car la llei Moyano tot i que, en teoria, ho pressuposava, amb el seu simple compliment resultava impossible que hi hagués escola per a tothom; pensada, en principi, per una societat de tipus rural no havia previst la problemàtica escolar del món urbà. (3)

A nivell molt estimatiu —cal partir de dades estadístiques no massa fiables, fins i tot a nivell oficial—, podem considerar que entre un 50 % i un 60 % dels nois i noies considerats globalment anaven escola tres cursos, un 15 % dels quals, un 8 % aproximadament del total, la major part nois, completaven l'escolarització tres cursos més. Alguns d'aquests darrers, acabaven el cicle escolar amb classes de comerç i/o idiomes a les diverses escoles de caràcter privat que s'anaven instal·lant a mesura que s'apropava el segle XX, o també cursant estudis industrials elementals a l'Escola d'Arts i Oficis, inaugurada el 1893. (4)

El batxillerat modern espanyol, que s'havia establert el 1845 i que amb la llei Moyano adquiria els trets definitoris que l'han caracteritzat fins a la Llei General d'Educació, sabem que es podia cursar des del 1862 a l'escola dels germans Solà, en Jaume i en Baidomer. (5) Eren poquíssims els badalonins que estudiaven el batxillerat en aquell temps, uns vint de mitjana en el total dels cursos, tot i que el nombre centres docents que inclouen estudis de segon grau aniria augmentant, sobretot a partir de la dècada dels 90. (6)

Segons el cens de 1887, el nombre de badalonins majors de 6 anys que sabien llegir i escriure era aproximadament d'un 34 %. El nivell d'alfabetització estava a la línia de la mitjana de l'Estat espanyol, un xic per sota dels índexs del Principat i molt endarrerit en relació a les capitals de província catalanes, especialment Barcelona. (7)

Si observem els índexs d'escolarització d'aquella època i els comparem amb els nivells d'alfabetització que inclouen els adults, podem arribar a la conclusió que s'havia experimentat una millora que calia confirmar, però, amb un bon

rendiment escolar, que comportés que la major part dels alumnes acabessin aprenent a llegir i escriure. Cal no oblidar un aspecte essencial, em refereixo a l'obligació d'escolaritzar en una llengua forastera, fet que retardava i dificultava extraordinàriament l'esmentada escolarització.

Des del punt de vista qualitatiu, les escoles de Badalona més aviat s'havien d'incloure entre les de bon nivell. Els mestres percebien un bon salari, almenys en comparació a la resta de l'Estat, ja que si el sou mitjà s'havia de xifrar en unes 500 pessetes anuals —eren usuals, fins i tot, els salaris de 125 pessetes anuals—, els mestres badalonins de les escoles públiques de pàrvuls i elementals cobraven 1.325 pessetes anuals i el de l'escola superior 1.625. Pel que fa a les mestres de les escoles públiques cobraven 916,75 pessetes anuals fins a mitjans de la dècada dels 80, a partir dels quals el seu sou s'equiparà als dels seus companys masculins. Dels mestres privats no en tenim dades concretes, però sabem, per exemple, que els mestres de l'Ateneu Obrer arribaren a cobrar sous fins i tot superiors. (8)

És molt possible que alguns dels mestres badalonins d'aquell temps respongessin al tipus de mestre tites tan ben caracteritzat per Claudi Ametlla i Santiago Rusiñol, però la veritat és que Badalona comptava amb un estol de mestres realment notables.

Francesc Feliu i Vegués, el Sr. Feliu com tothom li deia, mestre de l'escola pública superior, era sens dubte el més prestigiós, val a dir, però, que a causa de les seves idees laicistes i racionalistes, va tenir més d'un problema amb els sectors conservadors, entre els quals cal recordar «El Eco de Badalona». (9) Assenyalarem, també, l'obra de Pedro Villuendas, d'origen aragonès, el qual donà mostres de conèixer i comprendre les idees froebelianes. (10) Tampoc es pot oblidar Paulino Llubera, esperit inquiet amb una cultura enciclopèdica molt a tenor amb els patrons de l'època, tot i que els seus mòbils d'actuació no resultin massa clars.

Finalment seria injust no recordar els mestres de l'Ateneu Obrer, com p.e. Ramon Soler, Francesc Masferrer (11), Bartomeu Escalada, primer de la generació dels Escalada tan vinculats a la història escolar badalonina, etc.

Les escoles no sembla que reunissin massa bones condicions. Ens referim concretament a les escoles públiques, com sembla desprendre's de la crònica que reproduïm:

«Tiene muchísima razón el Sr. Arquitecto Municipal; en cuestión de edificios para Escuelas Públicas no podemos estar peor de lo que estamos.»

«Por ahí debiera haberse empezado en las mejoras públicas, antes que derrochar el dinero en palmeras, monumentos, florones, trajes, relojes y faroles.»

«Sólo ha faltado voluntad.»

«Y cuando falta voluntad para asunto de tan reconocida importancia, escusado es manifestar que no se sabe responder a las necesidades de los tiempos presentes, que son de ilustración e instrucción excepción hecha de aquellos que todo lo fían a los aparatos escénicos del momento.» (12)

Si hem de refiar-nos del testimoni d'Amadeu Bonet que sembla força versemblant «...deixant apart l'Ateneu Obrer i anteriorment l'escola del Sr. Feliu i Vegués, que eren les úniques que traspassaven les normes habituals de la tradició, no hi havia manera de fer forat per cap cantó per a persuadir a la classe treballadora, tan aferrada als seus antics costums.» (13)

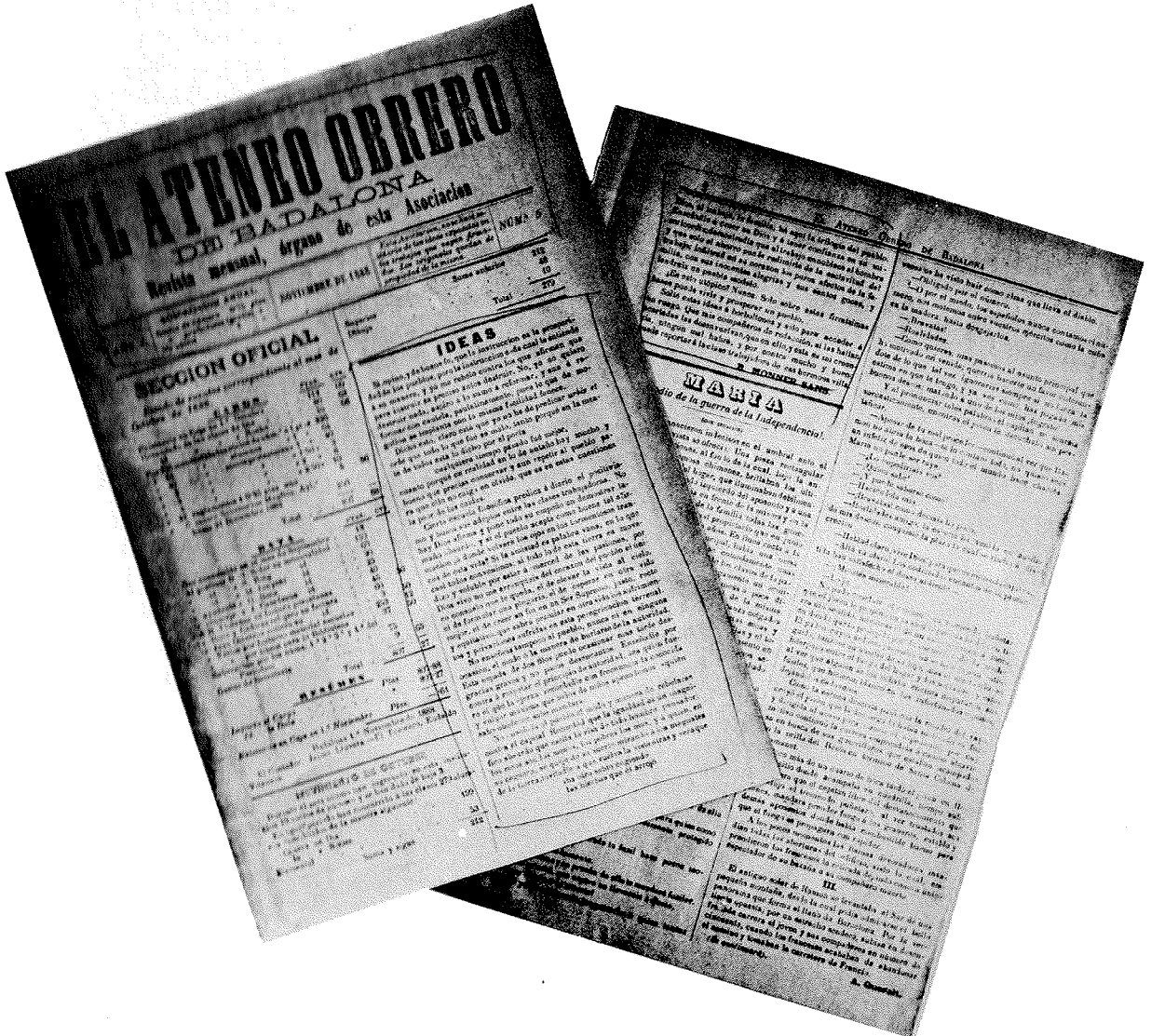
Tot i que el primer centre docent de caràcter popular, al marge de la iniciativa oficial, fou el «Ateneo de Instrucción» de la societat cooperativa «La Bienhechora», inaugurat el mes de març de 1879, qui mereix una atenció especial, en el camp escolar, fou «El Ateneo Obrero» el qual inicià la seva acció educativa al 1884. (14)

El caràcter i l'abast de la seva obra, ja des dels primers compassos d'aquesta institució, queda molt ben reflectit en el paràgraf que reproduïm a continuació.

«El Ateneo cuya existencia sólo data de seis años, gracias a su carácter instructivo, es tal vez hoy la sociedad de más importancia de nuestra villa. Tiene abiertas tres clases al día y otras tantas de adultos dirigidas por tres profesores y un ayudante en las cuales asisten unos 300 alumnos...

«El presupuesto de gastos del año 1889 ascendió a la importante cantidad de 7.431,77 pesetas. Para subvenir a los

mismos la Excm. Diputación Provincial tiene asignado anualmente 1.000 pesetas el Excelentísimo Ayuntamiento 500... La instrucción popular grava anualmente el erario municipal en la importante cantidad de 16.931 pesetas, según el último estado de cuentas, presentado al público por el Excelentísimo Ayuntamiento de ésta, como ya hemos manifestado percibe el Ateneo 500 y las 16.431 restantes están destinadas 15.331 para las escuelas municipales y 1.100 para las escuelas

particulars del barri de Cañet. Así pues tenemos que cada escuela municipal cuesta al año como promedio 2.555,16 pesetas y por consiguiente cada uno de los 450 alumnos que a ellas asisten unas 34,06. En cambio los del Ateneo pertenecientes todos a familias obreras, sólo gravan el erario en la ínfima cantidad de 1,66 pesetas cada uno.» (15)

És fàcilment deduïble a través de l'article suara esmentat que els obrers s'havien de pagar la seva pròpia instrucció i que «El Ateneo Obrero» de Badalona, estava totalment integrat al sistema sòcio-polític (16), fet que s'evidencia, també, pels programes i continguts de les seves escoles, almenys en el transcurs d'aquells anys. Val la pena assenyalar que el «Ateneo de Instrucció» de «La Bienhechora» es movia dins de les mateixes coordenades. (17)

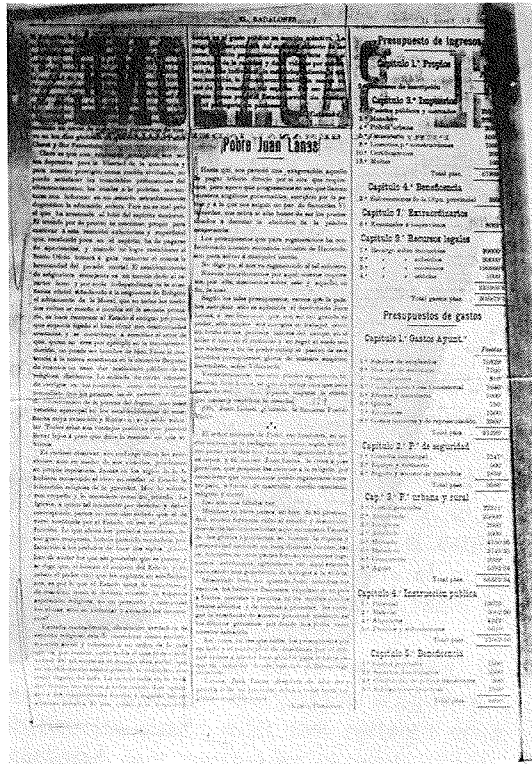
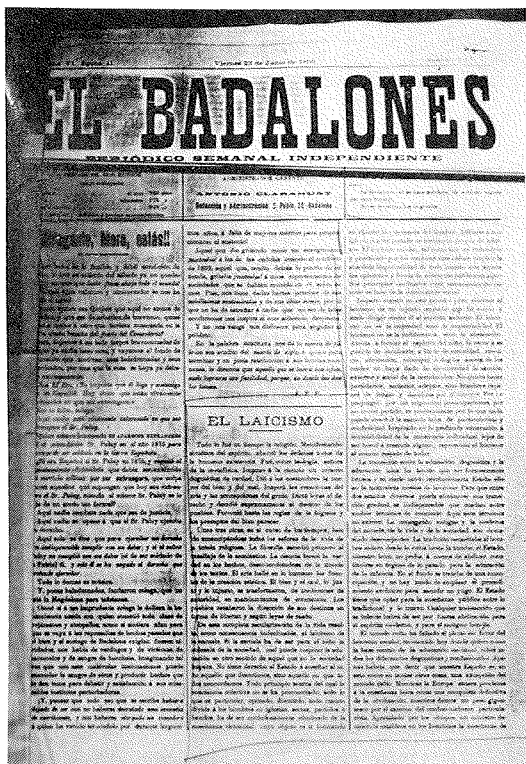
El caràcter reformista de l'Ateneo Obrer, durant aquell temps, sembla evident, si valorem les afirmacions d'un dels seus dirigents:

«No enseñéis al pueblo el modo y manera de rebelarse contra el capital. Recordad que la igualdad es un magnífico absurdo que excita la risa de todo hombre pensador: los ricos son los menos, los pobres los más, y a quien en su ceguera se queje de su suerte mirando a los magnates de la tierra, invítadle a que vuelva la vista atrás y verá que

iba otro sabio cogiendo las hierbas que el arrojó

Dios, el trabajo, la familia, he aquí la trilogía del pueblo. Enseñadle a creer en Dios, y a tener confianza en su misericordia; demostradle que el trabajo ennoblece al hombre y que sólo el ahorro puede redimirle de la esclavitud del trabajo; infiltrad en su corazón los puros afectos de la familia, con sus inocentes alegrías y sus santos goces y tendréis un pueblo modelo.» (18)

Apart de l'apuntat caldria assenyalar simplement l'obra de dos prestigiosos badalonins, l'un d'ells en Frederic Nogués poc vinculat a la vida cultural local, però

que val la pena mencionar-lo per la seva trajectòria professional en el món educatiu de la capital catalana (19) i l'altre Antoni Bori i Fontestà que començà exercint a Badalona però que la seva obra en el camp de l'educació es desenrotllà preferentment a Barcelona. (20)

Voldria remarcar, també, que la nostra ciutat començava a incorporar-se plenament als corrents escolars d'avantguarda del seu temps no solament en el terreny de la pràctica pedagògica, on ens consta, per exemple, que Froebel era força conegut, sinó, fins i tot, en el camp del món socio-educatiu.

Valentí Almirall i Vallés i Ribot, una germana del qual exercí durant uns anys a Badalona, invitats diverses vegades a la festa de fi de curs de les escoles de «La Bienhechora», segons sembla, apuntaven idees sobre les noves concepcions, pel que fa al lligam escola-medi socio-cultural, molt especialment la problemàtica de la llengua d'escolarització. Sobre aquesta qüestió cal recordar que Francesc Flos i Calcat, fundador de la primera escola catalana, tenia contactes amb la nostra ciutat. Per altra banda, alguns sectors, entre els quals hi trobem alguns joves de les classes benestants, maldaven per introduir les concepcions del laïcisme escolar, això sí més aviat moderat, seguint, en certa manera, els corrents progressistes de l'època. (21)

Existeixen, evidentment, molts aspectes interessants que mereixen un estudi, com el problema ja apuntat de la llengua d'escolarització; pensem que en aquests anys la castellanització de l'escola era total. El fet de la poca importància de l'ensenyament dependent de l'Església, que no comença a implantar-se a Badalona fins a finals del segle XIX, i tants d'altres que la manca d'espai ens impedeix ni tan sols apuntar, són també a tenir en compte.

Es tracta, doncs, d'una primera aproximació a la història escolar badalonina del darrer terç del segle XIX. Pensem que són molts els interrogants que se'ns plantegen, fet que s'agreuja per la ja citada manca de

monografies del món socio-polític, socio-econòmic i socio-cultural badaloní, dels segles XIX i XX.

NOTES

1. Gràfic I. Evolució de la població badalonina al llarg del segle XIX. 1826, 2.665 habitants; 1831, 3.127 hab.; 1857, 10.485 hab.; 1860, 12.060, hab.; 1887, 15.974 hab.; 1900, 19.240 hab. Dades extretes de diverses fonts.
2. Cf. «Ley Moyano, 9-IX-1857» articles 101 i 104.
3. Al meu treball «El paper del mestre en la societat catalana del segle XIX», presentat al Congrés «International Standing for the history of Education Leuven 1979» parlo de l'anacronisme de la llei Moyano.
4. A l'article Paulino Llubera y Blanch. El Museo Exposición Permanente. «El Eco de Badalona», 21 de novembre de 1891, es parlava ja de la necessitat d'establir a Badalona un centre d'aquest tipus. L'anunci d'obertura de l'escola es féu públic el 6 de setembre de 1893. («Eco de Badalona, 16-IX-1893»). En els primers temps hi havia ensenyaments per a: Operaris, Caps de Taller, Encarregats d'obres, Ensenyament de teixits, Llengües i Ensenyaments mercantils.
5. La prestigiosa escola dels germans Solà, esdevingué Col·legi Incorporat al 1875, la qual cosa implicava una certa oficialització, tot i que els alumnes havien d'examinar-se a l'«Instituto Provincial» de Barcelona.
6. A la dècada dels 90 hi havien varies escoles on es cursava el batxillerat, d'entre les quals despuntava el Col·legi de Sant Josep on hi va estudiar el físic Isidre Pòlit i Boixareu natural i veí d'Alella.
7. Gràfic II. Índexs d'alfabetització de majors de 6 anys, a Badalona, capitals de província catalanes i conjunt del Principat i l'Estat espanyol. Badalona, 34 %; Barcelona, 59,1 %; Girona, 57 %; Lleida, 38,3 %; Tarragona, 48 %; Catalunya, 37,7 %;

Estat espanyol, 33,2 %

Calculats partint de les dades de:

«Censos de población de España según el empadronamiento hecho en 31-XII-1887. Madrid 2 Tomos, 1891.

8. Al 1892, per exemple, el mestre de l'escola superior de l'Ateneu Obrer cobrava 1.800 pessetes anuals, el de l'elemental 1.500 pessetes i el de la de pàrvuls 1.200 pessetes. Val a dir que donaven classes de dia i de nit.
9. Francesc Feliu era enginyer, membre corresponent de la «Real Academia de Ciencias» de Barcelona i autor de diversos treballs sobre racionalisme i matemàtiques. Destacarem «Algunos trabajos matemáticos» publicats al 1905 arran d'un homenatge que li dedicaren els seus alumnes.
10. Al «Discurso de D. Pedro Villuendas Profesor de Escuela a la Ilustre Junta Local», «El Badalonés», 20 de juliol 1895, n.º 64, dona mostres de conèixer els darrers corrents de l'educació infantil. La seva filla Maria Villuendas i Dolcet, fou una de les primeres mestres catalanes que estudià el mètode Montessori a Roma, amb una pensió de la Diputació de Barcelona.
11. Respecte a les concepcions pedagògiques d'aquest mestre i als mètodes utilitzats a l'Ateneu Obrer, podeu veure els seus articles de «El Ateneo Obrero», n.º 111, 116, 118, 121 i 125 corresponents al mes de setembre de 1897 i als mesos de febrer, abril, juliol i novembre de 1898.
12. Cf. «Escuelas públicas». «El Badalonés», n.º 33, 15 desembre 1894.
13. Cf. Amadeu Bonet. Memòries. Escola Laica. «El Ateneo Obrero», març 1934.
14. Al 1868 hom demanava ja la creació d'un Ateneu Obrer a la vila de Badalona. Vegeu: «Un menestral. Instrucción a la clase obrera. El Eco de Badalona». 20 de desembre 1868. Quant a la creació de l'Ateneu Obrer s'efectuà una reunió preparatòria el 29 de juny del 1884 i s'anuncià l'obertura el 27 d'agost del mateix any.
15. Cf. «En el Ateneo Obrero. El Eco de Badalona». 5 de juliol 1890. Cal puntualitzar que al llarg de la dècada dels 90 el nombre d'alumnes de l'Ateneu anà augmentant situant-se al voltant de 450. A més de les classes mencionades se n'obriren de Francès, Anglès, Dibuix i Teoria de Teixits.
16. De fet la majoria d'Ateneus Obrers creats a Catalunya en aquella època responen a aquestes característiques.
17. Els programes d'aquests centres escolars eren molt similars als de les escoles públiques, amb inclusió de Religió i Història Sagrada.
18. Cf. «R. Monner Sans. Ideas. El Ateneo Obrero», novembre 1888.
19. Frederic Nogués fundà «El Liceo Políglota», un dels centres escolars de primer i segon ensenyament més prestigiosos de la Barcelona de finals del segle XIX. Hi cursaren estudis, entre altres, Pere Bosch i Gimpera, Lluís Baltà, Lluís Companys, Francesc Layret, Lluís Sayé, els germans Soldevila, etc. De badalonins recordarem el Sr. Amigó, arquitecte.
20. De la seva vida professional, en el camp del magisteri, podem assenyalar la seva tasca com a Director de l'escola pública de Sant Martí de Provençals, com a Director durant dos anys del «Magisterio Catalán» i com a Delegat de l'Associació de mestres de la capital del Principat. De la seva obra escrita cal recordar «Enseñanza de la lengua oficial por medio del idioma materno en las escuelas de Cataluña», ponència presentada al «Congreso Nacional Pedagógico» de Barcelona de 1888, un dels primers treballs, a nivell més o menys oficial, que parla de la introducció del català a l'escola materna.
21. Cal recordar que existia sota la direcció del Sr. Aycart una escola laica a Badalona, malgrat els problemes que això comportava. Sobre aquesta qüestió podeu veure: «Pablo Rodón y Amigó. Escuela Laica. El Eco de Badalona», 13 de setembre 1890. Respecte algun treball teòric podeu consultar: «A. Calderón. El laicismo. El Badalonés», 23 de juny 1899.